17 Νοεμβρίου 2019

Ο άρτος στην Ορθόδοξη Λατρεία- Το Πρόσφορο (Γεώργιος Ζαραβέλας, Θεολόγος)

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Ο άρτος συνιστά ένα από τα βασικά είδη διατροφής του ανθρώπου σε όλες τις εποχές και όλους τους πολιτισμούς. Από τους αρχαιότατους χρόνους έως και σήμερα η χρήση του είναι βαθιά ριζωμένη σε κάθε κοινωνία, επηρεάζοντας και ρυθμίζοντας τη ζωή του ανθρώπου και ότι σχετίζεται με αυτή.

Βασική είναι και η χρήση του άρτου στη χριστιανική Εκκλησία και τη λατρεία της. Ήδη από τους χρόνους της Καινής Διαθήκης, ο Κύριος παρέδωσε κατά τη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, ευλογώντας, αγιάζοντας και μοιράζοντας τον άρτο εις τύπον και τόπον του Σώματός Του. Η συνάφεια του Κυριακού Σώματος και του άρτου δεν είναι δοκητική και στεγνά τυπολογική, αλλά ο όλος άρτος μεταβάλλεται σε Σώμα Χριστού. Από εκείνη την αφετηριακή στιγμή χρησιμοποιεί η Εκκλησία τον άρτο, εν προκειμένω το πρόσφορο, από το οποίο εξάγεται ο αμνός, το μέλλον να καθαγιασθεί Σώμα του Χριστού.

prosforo Image not found or type unknown

Το πρόσφορο λαμβάνει το όνομά του από την πράξη των πιστών να προσφέρουν στην Εκκλησία τα απαραίτητα για την τέλεση της αναίμακτης λατρείας (άρτος, οίνος κτλ.). Είναι ένζυμος άρτος, προετοιμασμένος από άλευρα σίτου σε κυκλική διάταξη με τη χρήση ειδικού προζυμιού, το οποίο «πιάνεται», σύμφωνα με την λαϊκή έκφραση, την ημέρα της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού. Το ένζυμο του ευχαριστιακού άρτου τεκμηριώνεται με βάση την ιωάννειο ευαγγελική παράδοση περί τελέσεως του Μυστικού Δείπνου την παραμονή της εορτής του εβραϊκού Πάσχα. Αντιθέτως, η Δυτική Εκκλησία χρησιμοποιεί στην αναίμακτη ιερουργία άζυμο άρτο, ακολουθώντας την παράδοση των συνοπτικών Ευαγγελίων περί τελέσεως του Μυστικού Δείπνου ανήμερα του ιουδαϊκού Πάσχα. Σημειωτέον ότι κατά το εβραϊκό πασχάλιο δείπνο γινόταν κατάλυση αζύμων. Το ένζυμο του άρτου δηλώνει συμβολικά τη ζωτικότητα του Σώματος του Κυρίου μετά τον επί Σταυρού θάνατό Του.

Το σχήμα του πρόσφορου είναι κυκλικό. Φέρει επ' αυτού σφραγίδα ομοίως κυκλική. Εντός αυτής εγγράφεται σχήμα σταυρού, στο κέντρο του οποίου δεσπόζει το τετράγωνο από όπου εξάγεται η μερίδα του Αμνού- Σώματος του Χριστού, με την επιγραφή ΙΣ – ΧΣ – ΝΙ – ΚΑ. Δύο όμοιες μερίδες πλαισιώνουν τον Αμνό στις δύο κάθετες κεραίες του σταυρικού σχήματος. Η ύπαρξη των δύο επιπλέον μερίδων

δεν σημαίνει την εξαγωγή περισσοτέρων του ενός αμνών από το ίδιο πρόσφορο. Η παρουσία τους σύμφωνα με τον Ι. Φουντούλη είναι μάλλον πρακτική και συμπληρωματική, με χρησιμότητα σε περίπτωση που ο κεντρικός αμνός, αφού εξαχθεί από τον λειτουργό, δεν είναι κατάλληλος για τη λατρεία. Θεολογικά, η εξαγωγή δεύτερου αμνού από το αυτό πρόσφορο είναι αστήρικτη, καθώς, εάν συμβολίσουμε το πρόσφορο με την κοιλία της Θεοτόκου, από αυτήν εξήλθε μόνο Ένας, ο Ιησούς Χριστός. Για αυτό, ακόμα και όταν πρόκειται να εξαχθεί δεύτερος αμνός για την τέλεση Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων, ο λειτουργός χρησιμοποιεί δεύτερο, διαφορετικό πρόσφορο. Στις δύο οριζόντιες κεραίες του εγγεγραμμένου σταυρού βρίσκονται οι μερίδες της Θεοτόκου στην αριστερή πλευρά και οι εννέα τριγωνικές μερίδες των αγγελικών ταγμάτων στη δεξιά.

Η περιγραφείσα σημερινή διάταξη του πρόσφορου δεν αποτελεί στοιχείο της αρχαίας παράδοσης της Εκκλησίας. Μέχρι και τον ΙΓ’ αιώνα επί του ιερού δισκαρίου τοποθετείται μονάχα ο Αμνός. Σταδιακά, αρχής γενομένης από τον ΙΔ’ αιώνα, εμφανίζονται μαρτυρίες σχετικά με ύψωση προσφορών υπέρ της Θεοτόκου, των Αγίων, αλλά και πιστών, ζώντων και κεκοιμημένων, χωρίς ή με την εξαγωγή ιδιαιτέρων μερίδων, γεγονός που συν τω χρόνω εδραιώθηκε στην παράδοση της Εκκλησίας, με ταυτόχρονη επιρροή και επί της διάταξης των πρόσφορων. Πρώτη σχετική μαρτυρία καταλείπει ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος ο Κόκκινος στη «Διάταξη της Θείας Λειτουργίας» που συνέγραψε (ΙΔ΄ αι.).

Η συμβολική του πρόσφορου είναι διττή. Κατά μία ερμηνεία εικονίζει την κοιλία της Θεοτόκου, διά της οποίας ενανθρώπησε ο Θεός Λόγος. Όπως από εκείνη εξήλθε ο Κύριος, έτσι και από τη σάρκα του πρόσφορου εξάγεται η μερίδα του Αμνού – Σώματος του Χριστού. Σύμφωνα με άλλη πατερική ερμηνεία, το πρόσφορο εικονίζει τον κόσμο, ολόκληρη την κτιστή πραγματικότητα, η σφραγίδα του πρόσφορου εικονίζει την Εκκλησία του Χριστού και ο εγχάρακτος στη μέση της Αμνός εικονίζει το κέντρο της λατρείας της, τον Ιησού Χριστό. Μάλιστα, κατά τον μακαριστό π. Δημήτριο Τζέρπο, το πρόσφορο κατά τη βυζαντινή εποχή δεν ήταν κυκλικό, αλλά τετράγωνο, όπως ακριβώς όριζε και το κοσμοείδωλο της εποχής περί επίπεδης και ορθογώνιας διάταξης του σύμπαντος κόσμου.

Σύμφωνα με τον Άγιο Νικόλαο τον Καβάσιλα, κατά την προσφορά των Τιμίων Δώρων χρησιμοποιείται μόνο ένας άρτος- πρόσφορο για εξαγωγή του αμνού, ο οποίος επιλέγεται από τον λειτουργό, διαχωριζόμενος από την πλειάδα των προσφορών των πιστών. Αυτήν την πρακτική συμβολίζει ο Άγιος λέγοντας πως, όπως ακριβώς ο ίδιος ο Κύριος επέλεξε προσωπικά το Σώμα με το οποίο ενανθρώπησε και το έθεσε ανάμεσα στο υπόλοιπο πλήθος, έτσι και ο ιερέας επιλέγει από όλα τα πρόσφορα το καταλληλότερο για την εξαγωγή του Αμνού, ο

οποίος μέλλει να μεταβληθεί σε Σώμα Του.

Οιαδήποτε συμβολική προσέγγιση του πρόσφορου καταλήγει στο συμπέρασμα της αναγκαιότητας χρήσης του άρτου στη λατρεία. Χωρίς άρτο δεν μπορεί το ευχαριστιακό σώμα να συγκληθεί επί το αυτό και να αναπέμψει την προς Κύριο αναίμακτη λατρεία, όπως αυτή συστάθηκε και παραδόθηκε ως εμάς από τον ίδιο τον Κύριο. Εάν λείπει ο ευχαριστιακός άρτος, η λατρεία είναι ελλιπής, αν όχι αποκλίνουσα προς αιρετικές κακοδοξίες, οι οποίες ιδίως κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες εισηγήθηκαν τη χρήση ειδών διαφορετικών του άρτου και του οίνου στη λατρεία. Αυτή η διαστροφή της ευχαριστιακής παράδοσης αλλοιώνει όχι μόνο τη λατρεία, αλλά και τη χριστολογική διδασκαλία της Εκκλησίας, όπως αυτή εκφράζεται στην πράξη του Σώματος, σε σημείο που ακόμη και ο κοινός προς βρώση άρτος να ταυτίζεται στη συνείδηση του λαού με το Σώμα του Χριστού.